

Sorsfordító események és koncepcióváltások

Közhelyszerű, hogy a történelemben szinte egyetlen állandó van: a változás. Az átalakulások megkövetelik a korábbi gyakorlatok módosítását, különösképpen háborúk, forradalmak és társadalmi robbanások után. Jelen számunkban olyan 19–20. századi elgondolásokat, koncepciókat mutatunk be, melyek hosszú, illetve rövid távon meghatározták egyrészt a nemzeti identitás kialakítását, másrészt a külpolitika szempontrendszerét.

Az ausztriai osztrák-németek számára a 19. század közepétől nehezen felfogható élményt jelentett a német egységből való kimaradás, a Poroszországgal folytatott háború, illetve a kiegyezés a magyarokkal és az Osztrák–Magyar Monarchia belső rendjének kialakítása. Tarafás Imre nagy ívű tanulmányában az osztrák-német identitásválság diskurzusait vizsgálja a ciszlajtániai német nyelvű értelmiség körében. Többek között vita alakult ki arról, hogy mit is jelent az *Österreich*, *Österreicher* kifejezés. A vesztes háborúk után a politikai definíciótól a nyelvi-etnikai-kulturális meghatározás felé fordultak, és teret nyert az „osztrák misszió” gondolata (bár sokan nem osztották): a nyugati civilizáció védelme és a kultúra terjesztése a Duna mentén a Fekete-tengerig. Az első világháború kitöréséig már többen önálló közösségként definiálták az osztrákokat, megkülönböztetve őket a németiség többi részétől. A későbbiekben, már főképpen 1945 után, az osztrák nemzet(tudat) kialakítása során azokra a gondolatokra építhettek ebből a korszakból, amelyek szétválasztották a politikai és az etnikai-nyelvi kötődést.

Az Amerikai Egyesült Államok történetében a két világháborúba való belépés számít sorsfordító eseménynek. Az első világháború után – jóllehet ekkorra már megfogalmazódott az USA morális történelmi küldetése, miszerint feladata a béke, a szabadság és az emberi jogok tiszteletben tartását biztosítani az egész világban – az Egyesült Államok visszatért a háború előtti izolacionizmushoz. A második világháború után az USA a Pax Americana koncepció jegyében már határozottan egy új világrend kialakítására törekedett. A hidegháború időszakában vezetői hittek abban, hogy a hatalmi erőegyensúly stabilitást eredményez, és ehhez az Egyesült Államok erős jelenléte is szükséges. A hidegháború végével az Egyesült Államok maradt az egyetlen szuperhatalom, amelynek két célkitűzése a saját primátusának megőrzése és a demokrácia terjesztése. Varga Eszter tanulója azt az utat mutatja be, amelyet az USA megtett, míg a 19. századi izolacionista külpolitikától eljutott odáig, hogy a hidegháború utáni világrend meghatározó államává

vált. Az elemzés középpontjában a hosszú távú külpolitikai koncepciók állnak, valamint annak bemutatása, hogy a liberális és a konzervatív irányzatok miként befolyásolták az amerikai külpolitikai stratégiát.

Az Egyesült Államok külpolitikájában Kelet-Közép-Európa viszonylag csekély szerepet játszott. Csizmazia Gábor írásában kifejti, hogy az USA viszonyulása a térséghez hullámszó képet mutat. A főbb geopolitikai koncepciók észrevették a német és az orosz befolyási övezet közötti „határvidék” stratégiai mérleg szerepét (a német terjeszkedési vágyakat a két világháború, az orosz expanziós törekvéseket a hidegháború időszaka mutatta). A brit és az amerikai külpolitika azt célozta, hogy megszűnjön a velük szemben ellenséges hatalmak dominanciája a térség felett. A bipoláris rendszerben ez nem valósult meg, mivel a terület szovjet megszállás alatt állt. Az Egyesült Államok számára Kelet-Közép-Európa (geo)politikai értelemben „elfeledett régió” volt, amiben a 2014-es ukrajnai válság, illetve napjainkban az orosz–ukrán háború hozott változást. A tanulmány ismerteti Kelet-Közép-Európa sajátos „határvidék” helyzetét, a jelentősebb geopolitikai elméleteket, majd mindezek tükrében felvázolja az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa biztonságpolitikai kapcsolatának főbb történelmi állomásait.

A nagy külpolitikai stratégiai koncepciókat ismertető írások után konkrétabb eseményeket bemutató dolgozatok következnek. Az első világháborút lezáró békék új határokat húztak, elválasztva addig összetartozó, megkötések, akadályok nélkül bejárható, egymással szabadon kereskedő területeket. Az új, függetlenné váló államokban a protekcionista gazdaságpolitika kerekedett felül. Vámkorokat vetettek ki az új határokon, az egyes országokban gazdaságtámogató intézkedéseket vezettek be, melyek célja a – most már külföldi – konkurenciával szembeni védelem. A gazdasági kapcsolatokat és a kereskedelmi forgalmat szintén újonnan kezelték, „mindennapi” problémák (például az állampolgárság, a tulajdon, a korábbi fennálló tartozások kérdése stb.) nehezítették. A vitás kérdéseket államközi megállapodások keretében kellett rendezni. Egy ilyen megállapodási folyamat, az előző évben megkezdett egyezkedéssorozat egyik állomását tárja fel Gyúrósi Pál az 1922. évi budapesti csehszlovák–magyar kereskedelmi tárgyalás bemutatásával. A szerző rámutat, hogy gazdasági céljaik mellett a hosszabb távú külpolitikai érdekeiket is igyekeztek az országok képviselni.

Az 1930-as évek második felében lezajlott határrevízió új helyzettel szembeesítette a magyar külpolitikát. Miklós Dániel a Csehszlovákia felbomlása (1939. március 15.) utáni magyar elképzeléseket és a Cseh–Morva Protektorátussal létrejött kapcsolatokat elemzi. Egyúttal azt is bemutatja, hogy milyen lépéseket tett a Csehszlovák Nemzeti Bizottság a korábbi csehszlovák állam feltámasztására, és miként segítette a nemzetközi körülmények alakulása a csehek harcát. A magyar kormányzat figyelemmel kísérte a csehszlovák emigrációt, diplomáciai lépéseivel megpróbálta csökkenteni annak befolyását, és saját elképzeléseit megjeleníteni Londonban. Hivatkozása a korábbi brit külpolitikai lépésekre – hogy megvédje a revízió során kapott területeket – azonban gyengének bizonyult, és a magyar részvétel a kiszélesedő világháborúban végleg lehetetlenné tette, hogy a nyugati hatalmak figyelembe vegyék a magyar szempontokat.

Szintén második világháborús konfliktust dolgoz fel Réti Balázs írása, az olasz–görög háborút. A két világháború között a legfőbb olasz célok között szerepelt, hogy a Földközi-tengert Mare Nostrummá változtassák. Ennek részeként Olaszország nagy befolyásra tett szert az 1912-ben megalakult Albániában, majd 1939 áprilisában okkupálta is az országot. Az olaszok ambíciója azonban ennél nagyobb volt, s látva az Európa-szerte bekövetkező területi változásokat, 1940. október 28-án Olaszország hadat üzent, majd még aznap megtámadta Görögországot. A kezdeti olasz sikereket görög ellentámadás követte, mi több, Görögország az újabb, márciusi olasz támadásnak is ellenállt. A nagyobb szabású keleti terveket dédelgető Hitler viszont nem hagyhatta, hogy a Balkánon bármi is megzavarja a hátszín nyugalmát, így már 1940 decemberében kidolgoztatta a Marita-tervet Görögország elfoglalására. Az összehangolt, több állam hadseregét felvonultató támadás következtében 1941. április 20-án Görögország kapitulált. Az események ugyanakkor megmutatták: a tengelyhatalmak sem legyőzhetetlenek, valamint Olaszország önállóan képtelen megszerezni a vágyott területeket. 1943 szeptemberében Olaszország fegyverszünetet kötött a nyugati szövetségeseikkel, ezt követően kivonult a Balkánról. Az olaszok által megszállt helyeken Németország vette át az uralmat.

Műhely rovatunkban a népvándorlás korának legjelentősebb csatáját, a catalaunumi csatát vizsgálja Majorosi Ádám, s egy alternatív leírást ad. A háború egyrészt azért robbant ki, mert a Hun Birodalom fenntartásához szükség volt állandó zsákmányszerzésre, más területekről származó adókra (a keletrómaiak megtagadták a fizetést), másrészt a hatalmi törekvések miatt. Az előzmények között szerepet játszott a történelem során számos alkalommal ismétlődő jelenet, amikor hatalomra vágyó személyek befolyásuk és uralmuk érdekében egy idegen uralkodóhoz fordulnak segítségért (Honorius, frank trónutódlás). A kutatók ma már úgy látják, hogy nem a catalaunumi csata okozta a Nyugatrómai Birodalom bukását, de hosszabb távon a nagy erőfeszítések kimerítették az erőforrásait. A csata után rövid időn, három éven belül az összes főbb parancsnok meghalt. A Nyugatrómai Birodalom egy újabb polgárháború felé tartott, a Hun Birodalomban hasonlóképpen hatalmi vetélkedés indult Attila halálát követően.

Bíró László

FATEFUL EVENTS AND SHIFTS OF CONCEPTION

The statement that the only thing in history that's stable is change is almost a truism. Transformations require the modification of previous practice, especially after wars, revolutions and other social explosions. In the present issue such theories and conceptions are presented from the nineteenth and twentieth centuries which determined, on both the long and the short run, the shaping of national identity on the one hand, and the main criteria of foreign policy on the other.